

ТРАДИЦІЇ ВИХОВАННЯ АЛЬТРУІЗМУ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ

У статті досліджено й проаналізовано традиції виховання альтруїстичних якостей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів України. Досліджено означену вище проблему в історичному та сучасному аспектах.

Виявлено основні тенденції виховання альтруїзму у підростаючого покоління на сучасному етапі.

Постановка проблеми. Кожен народ, нація, держава мають свої власні національні системи виховання. К. Ушинський справедливо підкреслював, що кожне суспільство формує свою систему виховання, не тільки на основі суспільно-політичної необхідності, а й з урахуванням національних традицій, тобто воно повинне відбивати національну історію й народні традиції, все багатство української демократичної культури як самобутнього явища світової цивілізації [1: 7]. Власне з цього положення, випливає актуальність нашого дослідження, яке спрямоване на аналіз і вивчення особливостей традицій виховання альтруїстичних якостей у підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні й теоретичні підходи до виявлення проблеми здійснено з використанням праць вітчизняних учених, а саме: Г. Ващенко, Л. Драчук, В. Кравця, М. Красовицького, А. Макаренка, І. Охріменка, О. Пархоменко, Р. Расевича, Б. Рокіцького, Б. Ступарика, К. Ушинського, М. Фіцули, та ін.

Метою статті є дослідження традицій виховання альтруїстичних якостей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. У філософській літературі традиція (traditio, з лат. – передавання) визначається як звичай, обряди, ритуали, норми, суспільні настанови, ідеї та цінності, норми поведінки й т.п., що історично склались і передаються від покоління до покоління; елементи соціально-культурної спадщини, які збережені в суспільстві чи в окремих групах впродовж тривалого часу [2: 465]. Традиції усталено відображають наступність соціального досвіду українського народу через освіту, виховання самопізнання і самотворення індивідууму як особистості, забезпечують засвоєння найвищих національно-культурних духовних і матеріальних цінностей, норм, правил, ідеалів. Вони спрямовані на розширення знань про свій народ, що сприяє здійсненню особистого вибору в житті, праці, моралі, на відродження менталітету українського народу [3: 93].

Великого значення в навчально-виховному процесі надавав традиціям видатний педагог А. Макаренко. Він вважав, що "ніщо так не скріплює колектив, як традиція". "Виховати традиції, зберегти їх – надзвичайно важливе завдання виховної роботи. Школа, в якій немає традицій, звичайно не може бути хорошою школою, і кращі школи – це школи, які нагромадили традиції" [4: 311]. Важливим чинником, на думку А. Макаренка, у діяльності певного колективу є нагромадження традицій. Таким чином, живучи за встановленими традиціями, вихованці почувають себе в оточенні свого особливого колективу, пишаються його здобутками й намагаються його покращити. Традиції дають змогу колективу зберегти досвід минулого й здійснити наступність поколінь.

Розвиваючи й поглиблюючи положення видатних учених щодо значущості й важливості традицій у процесі виховання, сучасні науковці продовжують апелювати також до цієї проблеми, наголошуючи на її актуальності й пріоритетності.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень останніх років засвідчив, що виховання на традиціях реалізує: глибоке й всебічне пізнання рідного народу, оскільки традиції виступають своєрідним генетичним кодом нації; усвідомлення особистості самої себе як невід'ємної частини свого народу, нації; формування самобутньої індивідуальності, необхідності для цього самоучіння й самовиховання [5: 8-9].

Слушною у цьому контексті буде думка М. Красовицького, за якою традиції відіграють важливу роль у формуванні учнівського колективу, оскільки вони об'єднують колектив, утворюють своєрідний ідейно-моральний каркас його структури [6: 7-10].

Наукові викладки Л. Драчук співпадають з означеними вище положеннями сучасних досліджень. Зокрема, дослідниця стверджує, що традиції слугують основою виховання підростаючого покоління. Вони яскраво відображають духовні цінності народу, своїм корінням сягають у далекі часи, втілюють народну мудрість, людський досвід, фіксують сходинки формування людини як особистості, сприяють усвідомленню правильних норм, ідеалів, які впливають на вчинки, поведінку, діяльність, почуття, думки людей. Завдяки традиціям український народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію в своїх нащадках [7: 7-8].

Розглянемо досліджувану проблему в історичному аспекті. Так, уже в перших письмових пам'ятках давньоруської культури висловлені цікаві думки про проблему морального, релігійного й патріотичного виховання ("Повість временних літ", "Слово о полку Ігоревім", "Ізборники" князя Святослава та ін). Вони допомагали розкрити значення й необхідність виховання та освіти, проблеми ролі праці в житті людини, прикладу дорослих у вихованні дітей та вирізняються ідеями виховання молодого покоління на засадах патріотизму й національної свідомості [8: 68].

"Повчання дітям" князя В. Мономаха відзначаються ідеями гуманізму й патріотизму. У "Повчанні" наголошується на повазі до людської гідності, старших і менших, любові, чуйності, гуманності до людей, допомозі убогим і слабким, турботі про бідних і сиріт, безкорисливому служінні Вітчизні, а власне й альтруїзмі. В. Мономах вказував, що перемагати зло й гріхи можна покаванням, сльозами та милостиною. Ця літературна пам'ятка є своєрідною спробою впровадити гуманістичні принципи доброчинності, милосердя, доброчесності у міжособистісні взаємини [4: 6-8, 23].

Система виховання у Київській Русі будувалася на народних традиціях (звичаїв і обрядах). Пріоритетними напрямками у виховному процесі були:

- формування поваги до членів сім'ї й людей похилого віку;
- виховання слухняності;
- виховання чемності й пристойності.

Найбільшого освітнього розквіту Україна досягла в XVI-XVII ст., коли великого поширення набули православні братства, котрі діяли у Львові, Острозі, Києві, Галичі, Луцьку, Вінниці, Кременці та в інших містах. Їх діяльність спрямовувалася на популяризацію гуманістичного виховання. Статути братських шкіл зобов'язували вчителів "навчати й любити всіх дітей однаково". Навчально-виховний процес у школах будовався на принципах гуманізму, патріотизму, демократизму й національної самосвідомості більшість обов'язків люди виконували на добровільних засадах.

Побратимство займало чільне місце у вихованні та самовихованні підлітків. Стимулом до чистоти моральних взаємин і критерієм дружби виступала совість і воля, дружба і честь побратимів [4: 42].

Таким чином, діяльність братських шкіл, сприяла поширенню ідей гуманізму й утвердженню національної свідомості та духовності української нації.

Яскравою сторінкою в розвитку українського шкільництва й педагогіки є період козаччини. Головне завдання козацької педагогіки полягало у вихованні українського національного характеру й світогляду, національних і загальнолюдських моральних цінностей; у формуванні високих лицарських якостей, пошани до старших людей, милосердя. Ідеалом козацької педагогіки була вільна й незламна людина в своїх прагненнях, людина, яка, спираючись на традиції народу, повинна розвивати його культуру, будувати незалежну державу [9: 513].

Навчально-виховний процес у кінці XIX на поч. XX ст. був спрямований на формування в учнів рис того режиму, який панував у Галичині. Система, яка діяла в середніх школах, мала на меті виховувати молоде покоління інтелігенції в консервативному клерикальному й аристократичному дусі, формувати в учнів почуття зверхності до простого народу. Автори публікацій декларували про підняття національної свідомості завдяки організації просвітньої роботи серед населення, а саме: створення громадських організацій, педагогічних товариств. Зусилля цих інституцій спрямовувалися на виховання молоді, готової до боротьби за незалежну українську державу, прищеплення любові до рідної мови, церкви, історії, літератури, звичаїв, культури, всього того, що надбали попередні покоління [10: 106-108].

Завдяки молодіжним організаціям "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Молода Просвіта" інтелігенція Галичини намагалася сформувати новий тип українського характеру, основними рисами якого були: свідомий патріотизм, вихованість, культурність, освіченість, висока моральність. Молодіжні організації слугували також ланкою поєднання виховних традицій українців з вимогами того часу, збереження мови, історії, культури краю. Якщо "Соколи", "Січ", "Молода Просвіта" залучали до своїх рядів здебільшого зрілу молодь, то "Пласт" проводив виховну роботу з дітьми шкільного віку, що було важливо, тому що саме в цей період у дітей формуються основи як власного, так і національного характеру. Основною метою української скаутської організації було сприяння всебічному патріотичному вихованню й самовихованню української молоді на засадах християнської моралі (виховання характеру й духу, виховання гідного патріота своєї країни); допомога іншим (милосердя, добро на благо інших, благодійні вчинки); життя за законами Пласту (бути ввічливим, братерським, доброзичливим, справедливим, корисним, сумлінним, врівноваженим) [10: 110; 11: 218].

Діяльність товариств "Сокіл", "Січ", "Молода Просвіта" сприяла вихованню високоморальної особистості, гідного громадянина своєї держави. Вони мали на меті сформувати в української молоді такі риси, як: національна свідомість, дисциплінованість, розуміння свого обов'язку перед Україною, готовність до самопожертви [10: 228]. Таке виховання починається із галицької сім'ї, яка незважаючи на багатовікові намагання окупантів денаціоналізувати український народ, зберегла традиції народної педагогіки, історичну пам'ять, волелюбність, прагнення до незалежності свого народу, виховувала в дітей любов до Батьківщини, працьовитість, прищеплювала загальнолюдські моральні якості [10: 110-111].

Школа періоду СРСР мала на меті здійснювати розумове, ідейно-політичне, естетичне, моральне виховання; прилучати підрастаюче покоління до духовної культури. Структура радянської школи, зміст освіти й організація навчання в ній змінювалися з розвитком соціального суспільства, прогресом науки й культури, але принципові засади її діяльності залишаються сталими: єдність системи освіти, єдність навчання й виховання, гуманістичний високоморальний уклад, виховання патріотизму, колективізму. Діяльність піонерських, комсомольських та учнівських організацій, тимурівських загонів, зважаючи на низку недоліків, вирізнялася позитивними рисами у виховному аспекті: юнаки й дівчата займалися благодійністю, милосердям (допомагали безпритульним дітям), доглядали за братськими могилами, здійснювали шефство над дитячими будинками, допомагали учителям у гуртковій роботі [13: 336-337; 14: 416-417].

На особливу увагу заслуговує робота тимурівського руху, яка вирізняється масовим патріотизмом, освяченого найблагороднішими дитячими помислами й справами, морально-етичною ефективністю його діяльності. Прилучаючи підростаюче покоління до традицій народу, творення доброти, безкорисливих благородних вчинків, доброчинності й благодійності, вони формують у своїх членів почуття справжнього громадянина своєї Вітчизни, гуманне ставлення до людей, любов до Батьківщини, сміливість, мужність, загартованість, небайдужість до оточуючих, благородність, ввічливість, доброзичливість, чуйність, повагу до старших, турботу по молодших, креативність, а в кінцевому підсумку – впливають на формування особистості [15: 56-59].

Про зазначені факти свідчить тематичний огляд періодичних видань, зокрема журналів "Радянська школа" за період 1950-1990 роки. У процесі наукових розвідок у контексті нашого дослідження ми дійшли висновку, що при розробці проблем виховання на шпальтах журналів "Радянська школа" простежується тенденція до актуалізації питань ідейно-морального й патріотичного (пропагувалося формування в учнів ідеологічних переконань, колективізму, інтернаціоналізму) та гуманістичного (акцентуація на формуванні моральних почуттів, їх переконань і поведінки, гуманних відносин, товариської взаємодопомоги, виховання високих моральних якостей) виховання.

Знайомство з досвідом роботи вчителів та аналіз їх педагогічної діяльності, дав змогу стверджувати, що педагогічні колективи загальноосвітніх шкіл періоду 1950-1990 рр. проводили цілеспрямовану виховну роботу з утвердження й формування патріотичної свідомості, почуттів і поведінки учнів, морально-естетичних ідеалів, вихованню в учнів благородних почуттів радянського патріотизму, співдружності, любові й поваги до Батьківщини та її героїчного минулого, любові до рідного краю, вихованню колективізму, почуттів дружби, альтруїзму, безкорисливості, любові й поваги до оточуючих, піклування, відповідальності, товаришування й взаємодопомоги; формуванню високих моральних якостей: ввічливості, уваги, відповідальності, любові до старших, людської праці, бережного ставлення до її результатів та ін.

Серед низки форм й методів роботи, що застосовувалися педагогами в процесі навчально-виховної роботи, на особливу увагу заслуговують ті, які сприяли формуванню й утвердженню перелічених вище якостей і вже стали традиційними в епоху радянського суспільства. Учителі значної уваги надавали культпоходам у кіно й театри, екскурсіям, гуртковій роботі, позакласному читанню художньої літератури, впровадженню уроків-диспутів, на яких обговорюються проблеми, що порушуються в художніх літературних творах, організації тематичних вечорів, слуханню лекцій. У школах окремих регіонів стало почесною традицією охороняти й вивчати історичні пам'ятки, доглядати й охороняти братські могили (діти обгороджували могили, садили біля них дерева, висаджували квіти); займатися пошуковою діяльністю, організовувати вечори, зустрічі з ветеранами.

Традиційними стали для деяких шкіл форми проведення різноманітних свят, відзначення ювілейних дат, зустрічі з колишніми вихованцями, святкування дня народження кожного вихованця, проведення "Днів відкритих дверей", свята "За честь рідної школи", свята врожаю, тощо. Таке різноманіття форм і методів виховної роботи безперечно сприяло формуванню й утвердженню моральних якостей вихованців, примноженню й розвитку шкільних традицій.

Стрімкість подій, що відбувалися при розпаді Радянського Союзу, призвела до зміни політичного та економічного суспільного курсу, а отже до зміни усталених суспільних ціннісних орієнтацій. Соціологічне дослідження, проведене серед старшокласників у 1992 році співробітниками Інституту педагогіки АПН України (Н. Лавриченко) показало, що провідною ціннісною орієнтацією молоді на рівні свідомих мотивів залишилася колективістська спрямованість – результат виховання радянських часів [16].

З метою вивчення тенденцій виховання альтруїстичних якостей у сучасних школярів ми провели соціологічне дослідження впродовж 2005-2006 рр. серед учнів старших класів, майбутніх та досвідчених учителів іноземних мов м. Тернополя. Результати аналізу анкетних даних дали змогу стверджувати, що значна частка респондентів акцентують увагу на необхідності й нагальності виховання таких альтруїстичних якостей як: милосердя, емпатія, допомога, доброта, співчуття, безкорисливість, самовідданість, самопожертва; а також виокремлюють фактори, які сприяють оптимізації процесу виховання альтруїзму в підростаючого покоління: сімейне й родинне виховання, шкільне виховання, оточення (навколишнє середовище), суспільство, релігійне виховання. Інші фактори, які зайняли незначне місце в ранзі виокремлених факторів у діаграмі не наводяться. Далі подаємо результати опитування у рисунках 1, 2. (Респонденти мали можливість вибрати декілька показників).

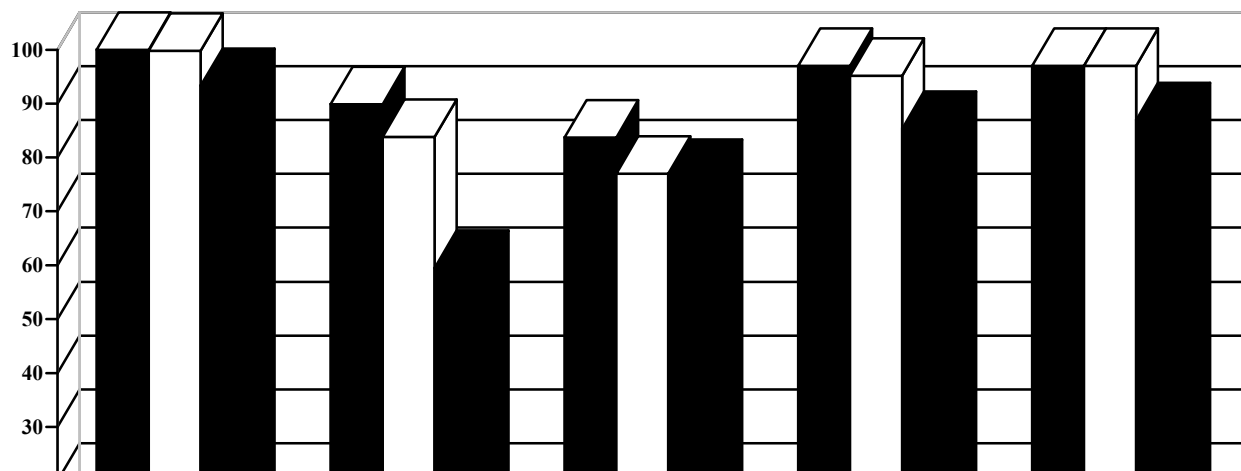
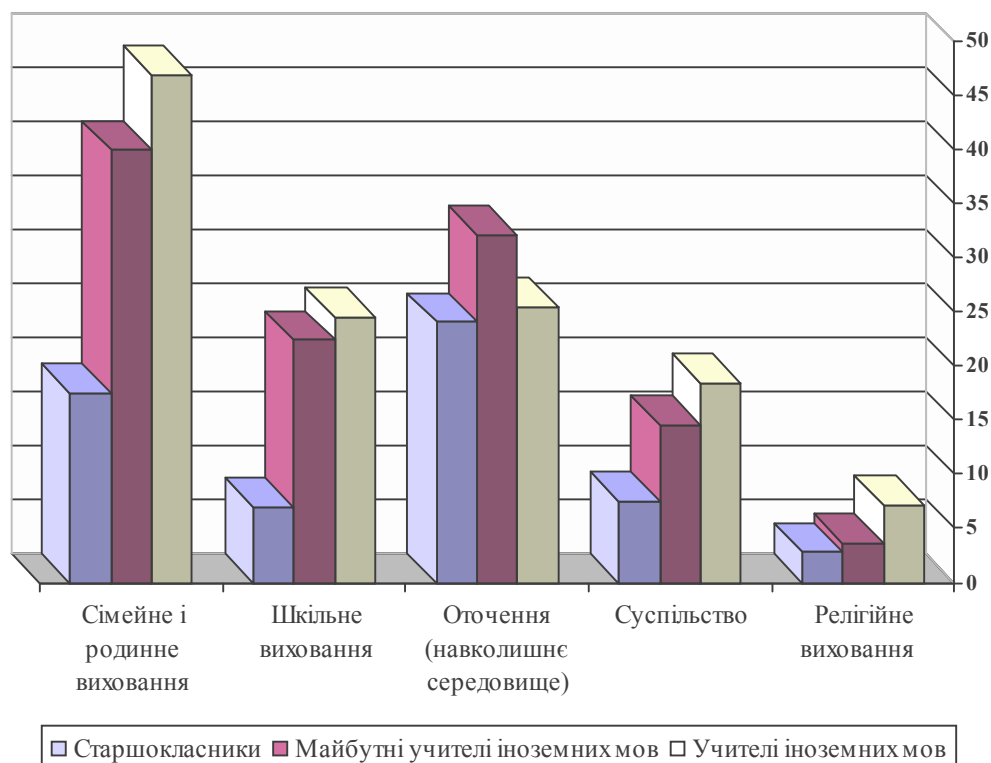


Рис. 1. Виховання альтруїстичних якостей у сучасної молоді

Період становлення української держави вирізняється трансформаційними змінами в царині суспільних відносин, новими підходами до навчально-виховного процесу, переосмисленні стереотипів та принципів виховання, форм і методів роботи. Аналіз публікацій останніх років дав змогу визначити тенденцію, що намітилась, виховання сучасної молоді. Пріоритетними напрямками, в контексті означеної проблеми, є національно-патріотична й гуманістична спрямованість, сімейне, родинне, моральне й духовне виховання. Досвід сучасних вчителів-новаторів свідчить про активне впровадження й використання в навчально-виховному процесі форм і методів роботи, які базуються на етнопедагогіці. Традиційними в багатьох загальноосвітніх школах є проведення українських національних свят, пов'язаних із традиціями, звичаями й обрядами українського народу.

Висновки. Прилучаючись до усталених традицій, примножуючи й розвиваючи їх, молоде покоління вбирає в себе філософський, психологічний, ідейно-моральний і естетичний зміст, у якому формуються національно-патріотична свідомість, любов до Батьківщини, рідного краю, народу; утверджуються й культивуються високі моральні почуття (альтруїзм, любов і повага до оточуючих, милосердя, співчуття, чуйність, безкорисливість, піклування про старших, молодших за віком, взаємодопомога та ін.), переконання, принципи поведінки, гуманні відносини. Виховані в такий спосіб юнаки й дівчата мають започаткувати й розвивати нові традиції та звичаї в конкретно-історичних обставинах суверенної України.



СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Добрускін М. Освіта і суспільство // Рідна школа. – 1999. – № 7-8. – С. 6-9.
2. Философский словарь / Под. ред. И.Т. Фролова. – М.: Изд-во политической литературы, 1991 – 560 с.
3. Пархоменко О.М. Виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка в позаурочний час // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 2. – С. 86-97.
4. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки. Курс лекцій. – Тернопіль: Вид-во "Тернопіль", 1994. – 358 с.
5. Охріменко І. Виховання учнів старших класів на національно-культурних традиціях: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Харків, 1999. – 19 с.
6. Красовицький М.Ю. Планета в мініатюрі // Радянська школа. – 1989. – № 8. – С. 42-46.
7. Драчук Л. Морально-етичне виховання учнів на традиціях українського народу в процесі вивчення літератури: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2000. – 16 с.
8. Любар О., Осипець Р. Школа та педагогічні думки в Київській Русі // Рідна школа. – 2001. – № 12 – С. 68-70.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: "Академвидав", 2005. – 560 с.
10. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1722-1939 рр.). – І.-Франківськ, 1994. – 144 с.
11. Рокіцький Б. Пласт – українська скаутська організація: Матеріали наук.-практ. конф. "Духовні скарби українського народу в житті молоді". – Тернопіль, 1994. – С. 217-219.
12. Расевич Р. Організація діяльності освітніх молодіжних товариств – "Сокіл", "Молода просвіта": Матеріали наук.-практ. конф. "Духовні скарби українського народу в житті молоді". – Тернопіль, 1994. – С. 227-231.
13. Історія педагогіки / Під ред. проф. М.С. Гриценко. – К.: "Вища школа". – 446 с.
14. Українська радянська енциклопедія. – К., 1985. – Т. 12. – 568 с.
15. Татарова В.М. Тимурівський рух учора, сьогодні, завтра // Радянська школа. – 1986. – № 10. – С. 57-62.
16. Про становище молоді в Україні. Щорічна доповідь президенту України, Верховній Раді України. – Київ, 1998. – 120 с.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.2007 р.

Стецько І.І. Традиції виховання альтруїзму у учасників загальноосвітніх шкіл України.

В статті досліджено і проаналізовано традиції виховання альтруїстичних якостей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів України; досліджена відзначена вище проблема в історичному і сучасному аспектах; виявлені основні тенденції виховання альтруїзму у підліткового покоління на сучасному етапі.

Stetsko I.I. The Traditions of Bringing up Altruism of Schoolchildren in Ukraine.

The article investigates and analyses the traditions of bringing up altruistic qualities of general educational establishments pupils in Ukraine. The above mentioned problem is explored in historical and modern aspects. The basic tendencies of bringing up altruism of a rising generation on the contemporary stage are exposed.